

AUGUST ÅMAN:

Det sociala tvånget

När 1907 års riksdag begärde en utredning om tvångsvist omhändertagande av alkoholister, ledde detta till en lagstiftning, som utgick från att alkoholisters anhöriga och närstående kunde behöva skydd. Denna inriktning av det sociala tvånget kallar förre byråchefen i Socialstyrelsen August Åman "den svenska linjen" i tvångslagstiftningen. Den linjen har nu snedvridits eller rent av glömts bort. I denna artikel har han därför gjort en sammanställning av olika notiser om det sociala tvånget för alkoholister. Inte minst för nutidens lagstiftare är det nödvändigt, menar han, att de känner till hur den svenska linjen konstruerats.

Sedan några år tillbaka är det sociala etablissemangen i färd med att smula sönder det lagstadgade skydd mot oförrätter, som hustrur och barn till alkoholister åtnjuter i vårt land sedan sextiofem år tillbaka. Drivkrafterna vid detta skadliga förehavande är en ofattbar okunnighet om den rätta naturen hos detta skydd och vantro om skyddets verkan.

Det sociala tvånget för alkoholister tillkom på begäran om utredning "om internering av alkoholister även mot deras vilja", som 1907 års riksdag framställde till Kungl Maj:t.

Riksdagen hade starkt skäl för sin önskan. Inte en av tusen vårdbehövande alkoholister kom till behandling på den tiden. Denna bedrövlighet berodde inte på brist på möjlighet att få vård för den som ville komma ur sitt elände. I Dalarna måste ett litet vårdhem slå igen, sedan det förgäves hade tålmodigt väntat under tio månader på sin första alkoholpatient.

Då endast femtio av landets femtiotusen alkoholister självmant kom till vård, såg man ingen annan utväg än att låta det sociala tvånget ombesörja vård för de ohågade. Märkligt stöd härvid lämnade de stora internationella antialkoholkongresserna i Paris och Wien åren 1899 och 1901 genom den upprepade förklaringen, att "det knappt lönar mödan att upprätta alkoholistanstalter, om man avstår från tvångsmässig anstaltsbehandling".

Under den tvångsfria tiden före alkoholistlagens ikraftträdande på sommaren 1916 kom endast en halv procent av de vårdbehövande alkoholisterna till behandling. Efter

tvångets inträde har denna andel förstörats trettiofaldigt till omkring femton procent. Riksdagen träffade följaktligen rätt, när den för över sjuttio år sedan beställde en tvångslagstiftning för alkoholister för att medelst denna bringa en större del av de vårdbehövande till bättring. Den trettiofaldiga stegringen av antalet omhändertagna alkoholister under alkoholistlagens tillvaro visar, att det sociala tvånget utövar en kraftig infångande effekt på alkoholistklientelet. Det bör därför bibehållas för framtiden.

En märkesman visar vägen

Till lycka för den svenska nykterhetsvården ankom det på landshövding Johan Widén, ordförande i 1907 års märkliga fattigvårdskommitté, att utarbета förslag till den av riksdagen beställda interneringslagen för alkoholister. Widén var den tidens främste sociala lagskrivare.

Widén hyste en hög ambitionsgrad beträffande detta betydelsefulla uppdrag. Han godtog inte utan vidare riksdagens begäran om en interneringslag med inbyggda tvångsmedel mot alkoholisterna. För en sådan åtgärd mot en medmänniska, som innebar intrång i dennes självbestämmande, krävdes enligt Widéns mening en klar moralisk legitimering. Han kände sig därför förpliktad att anvisa en hållbar grund, som rättfärdigade den av riksdagen beställda tvångslagstiftningen. Widénkommitténs efterforskningar härom ledde till övertygelsen, att "den verkliga grunden för tvångsinternering bör sökas däri, att alkoholistsens levnadssätt medför fara eller allvarlig olägenhet för samhäl-

let i ett eller annat avseende."

Här träffade Widén och hans kommitté mitt i prick vid sitt letande efter en fullgod grund för det sociala tvånget för alkoholister. Det finns nämligen inte någon rimlig grund för att tillgripa tvång mot alkoholmissbrukare, vilken inte också är tillämplig å nikotinmissbrukare, utom det ovedersägliga förhållandet, att missbruk av alkohol, till skillnad från missbruk av nikotin och andra njutningsgifter, innebär fara för svåra beteenderubbningar hos missbrukaren.

Den rationella uppgiften för en tvångslag rörande alkoholister är följaktligen att ge skydd mot dessas beteenderubbningar. De av Widénkommittén uppmärksammade följderna av försämringen av alkoholistsens handlingsmönster omfattade våld och misshandel, ekonomisk utpressning samt vållande av nöd och vanvård. Kommitténs förslag fick härigenom karaktären av en humanitär skyddslag till hjälp åt enskilda människor mot oförrätter av alkoholister. Detta vann statsmakternas enhälliga gillande.

Den svenska linjen

Denna svenska linje i alkoholistlagstiftningen, såsom den med rätta kan benämnas, drogs upp av Johan Widén som en konsekvens av hans bedömning, att den stod för det enda ändamål, som gav en obestridlig och klar legitimering åt det av riksdagen beställda tvånget i lagstiftningen. Vår alkoholistlagstiftning ligger sålunda på en hög etisk nivå. Den har ständigt vunnit helhjärtad anslutning av våra lagstiftare och förtjänar att få behålla detta förtroende för lång tid framåt.

För femtio år sedan framfördes förslag av ingen mindre än den svenska nykterhetsvårdens främsta personlighet, psykiatriprofessorn Alfred Petrén, att denna svenska linje skulle övergivas och alkoholislagen få karaktär av omsorgslag. Petrén menade nämligen att det var "omsorgen om individen själv såsom medlem av samhället som var den drivande kraften för samhällets ingripande mot honom." Detta förslag avslogs dock enhälligt av de i beslutet deltagande riksdagsledamöterna, däribland förslagsställaren själv, som hade ändrat mening. – I samband med denna i och för sig betydelselösa incident åstadkom socialminister Sam Larsson en svår fördunkling av lagtexten. Han införde nämligen av vänlighet mot Petrén den av denne föreslagna frasen "att åtgärderna mot missbrukaren vidtagas för att återföra honom till ett nyktert och ordentligt liv".

Den svenska linjen är unik. Ingenstades i världen finns veterligen en sådan tvångslagstiftning rörande alkoholister, som avböjer att använda tvånget för att framtvinga vård av alkoholisterna utan reserverar tvånget såsom skydd för dem som besväras av alkoholisterna.

I vårt land gäller alltså sedan sextiofem år tillbaka en lagstiftning rörande alkoholister, vilken syftar till att ge skydd åt enskilda människor mot oförrätter av alkoholister. Genom antagandet av denna lagstiftning med dess klara skyddsändamål har det svenska samhället åtagit sig och ådragit sig ett klart ansvar för dessa förörrättades väl och ve. Detta ansvar kan dock bli åsidosatt av okunnighet om ansvarets existens. Denna fara är nu överhängande.

Skyddslag eller omsorgslag

Det har förflutit ett halvt sekel sedan lagstiftarna för andra gången genom enhälligt beslut fastslog, att alkoholislagstiftningen hade karaktär av skyddslag. Sedan dess har det inte förekommit någon som helst debatt på lagstiftningsplanet om det sociala tvångets principiella ändamål.

Under detta långa uppehåll har det fallit glömska över frågeställningen skyddslag eller omsorgslag. Nykterhetsvårdsfolket har vänt sitt intresse från principdiskussionen om lagens syfte till praktiska frågor om vårdverksamhetens innehåll och effekt. Härvid har vårdändamålet fått starkt övertag över skyddsändamålet, vilket så småningom har kommit i skymundan. Till denna utveckling har säkerligen starkt bidragit socialminister Sam Larssons ovan omnämnda tillägg i lagtexten.

Besked om hur djupt glömskan om det sociala tvångets ändamål har fallit lämnades på hösten 1977 i socialstyrelsens informationsorgan, där generaldirektör Bror Rexed utropade: "Hur många tusen alkoholister har inte supit sig sönder och samman för att de inte vågar söka hjälp hos nykterhetsvården av rädsla för svartlistning, prickning, restriktioner och tvångsanstalter."

Innehållet i detta famösa uttalande, vilket var avsett att medverka till det sociala tvångets fall, har i detta sammanhang intresse därigenom, att det avslöjar en för Rexed fatal okunnighet om nykterhetsvårdslagens karaktär av skyddslag. Han fördömer ju det sociala tvånget för alkoholister av det skälet, att det förmenas skrämja bort "många tusen alkoholister" från att söka en välbehövlig

vård för sitt onda, och är helt ovetande om, att samma fördömda tvång ger ett lika välbehövligt, och därtill lagstadgat, skydd åt ännu flera tiotusental kvinnor och barn mot oförätter av deras alkoholistiska makar och fäder. På ett tydligare sätt kan inte en oskuldsfull generaldirektör demonstrera sin totala okunnighet om den svenska linjen inom nykterhetsvårdslagstiftningen. När det står till så hos den högste administrative chefen för nykterhetsvården, är det väl fåfängt att räkna med annat än okunnighetsmörker även bland gemene man hos nykterhetsvården.

Compassens missvisning

En av mina äldsta vänner, som vi här kallar kapten John, har långt in i ålderns vinter ombesörjt justering av den svenska örlogsflottans skeppskompasser. Det skedde på en för ändamålet ordnad navigeringsbana vid Karlshamn. Vid sin hemkomst på sensommaren 1945 från en justeringsresa berättade han för mig, att han denna gång träffat på den allra värsta missvisningen under hela sitt långa liv. "Näst intill 180° på den ena av torpedbåtarna," skrek John med eftertryck. Båtarna hade legat ute till sjöss under hela andra världskriget och inte kunnat få sina kompasser justerade. Därigenom hade det så småningom kommit till total missvisning. Det var inte så farligt som det lät, ty kapte-

nerna hade på känn hur det stod till. Missvisning ett halvt solvarv! Groteskt, rent av farsartat. Och ändå hyste jag ingen lust att skratta, kände snarare en oklar olustkänsla.

Inom nykterhetsvården har vi också råkat ut för missvisning av enorm dignitet. Inom nykterhetsvården har vi också haft ett långt uppehåll utan justering – eller principdiskussion. Inom nykterhetsvården befinner vi oss också i en grotesk, farsartad situation med total felriktning på målsättningen. Men inom nykterhetsvården har vi inte haft några kaptenar, som har haft missvisningen på känn. I mångt och mycket befinner sig nykterhetsvården i en liknande belägenhet som kapten Johns torpedbåt. Med sin goda insikt kunde kapten John rätta till saken. Nykterhetsvården kan också få sin belägenhet rättad till genom omdöme och insikt.

Jag hyser den optimistiska uppfattningen att sanningen segrar om den blir uppenbarad. Denna uppfattning bör nog preciseras så, att sanningen segrar om den blir uppenbarad i tillräcklig omfattning. Härmed kommer jag till den slutsatsen, att det nödvändiga och tillräckliga villkoret för att faran för det sociala tvånget för alkoholister skall bli avvärd är, att upplysningen om hur den svenska linjen i alkoholistlagstiftningen verkligen är konstruerad kommer till kännedom för tillräckligt många inflytelserika medborgare.